

اصلاح الگوی مصرف و ثمرات آن از نظر

حضرات ائمه معصومین علیهم السلام

علی رضا عراقیه^۱ - یدالله طالشی^۲

چکیده:

در این پژوهش با فرض اینکه اصلاح الگوی مصرف براساس معیارهای دینی، یکی از عوامل مهم رونق گرفتن زندگی شخصی افراد جامعه و نیز باعث توسعه و رشد در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی است، پژوهشگران، ضمن بررسی احادیث و روایات منتسب به حضرات چهارده معصوم "علیهم السلام"، نظرات آن بزرگواران را در زمینه الگوی مصرف با تأکید بر مسائل اقتصادی استخراج نموده اند و مورد استنباط قرار داده اند. روش مورد استفاده در این تحقیق، روش توصیفی و تاریخی و مراجعه به منابع و متون می باشد. نتایج این پژوهش نشان داد که حضرات

۱- عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

۲- عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

ائمه معصومین علیهم السلام به عنوان بندگان خالص و شایسته خداوند و الگوهای بی نظیر، کامل و جامع برای نسل بشریت، اهداف تربیتی متعالی و ارزشمندی را که لازمه خوشبختی و سعادت دنیوی و اخروی انسان می باشد ارائه فرموده اند. همچنین در این پژوهش مشخص شده است که رابطه مستقیمی بین اصلاح الگوی مصرف و برخی فواید اقتصادی و اجتماعی نظیر استقلال اقتصادی، بهره برداری صحیح از منابع، رشد و پرورش روحیه قناعت و صرفه جویی، گسترش انفاق و حمایت از مراکز عام المنفعه وجود دارد.

کلمات کلیدی: ائمه معصومین، اهداف، ثمرات، الگوی مصرف، اقتصادی، صرفه جویی

مقدمه :

اصلاح الگوی مصرف که به معنی نهادینه کردن روش صحیح استفاده از منابع کشور است، سبب ارتقاء شاخص‌های زندگی و کاهش هزینه‌ها شده و زمینه‌ای برای گسترش عدالت است. از این رو ارتباط منطقی بین نامگذاری سال اول دهه پیشرفت و عدالت به "اصلاح الگوی مصرف" بیشتر نمایان می‌شود. اصلاح الگوی مصرف نیازمند فرهنگ‌سازی پایدار است و این خود نیازمند راهکارهایی است تا همه افراد جامعه الزام رفتارهای اصلاح مصرف را احساس کنند و به تدریج این اصلاح نهادینه شده و به یک رفتار پایدار و در نهایت به یک فرهنگ در تمامی عرصه‌های مصرف تبدیل شود. از نگاه منطق و شریعت اسلام نیز تغییر و تحول در خصوص اصلاح الگوی مصرف و جلوگیری از مصرف بی‌رویه مورد تأکید قرار گرفته است. این تأکید از آنجا صورت می‌گیرد که رشد اقتصادی کشور مستلزم ارتقا بهره‌وری، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع کشور است. در خصوص انگیزه اصلی این پژوهش از دیدگاه ائمه معصومین علیهم‌السلام نیز می‌توان به این موضوع اشاره نمود که عقل می‌گوید برای شناخت انسان به آفریدگار مراجعه کن، چرا که خداوند متعال انسان را آفریده است و معتقدیم کلام خدا در قرآن است، پس باید به قرآن مراجعه کنیم. قرآن در حقیقت به مثابه قانون اساسی است و ما برای فهم دقیق قرآن به مفسر قرآن احتیاج داریم و مبین و مفسر قرآن، اهل بیت علیهم‌السلام هستند. بنابراین ضرورت دارد که برای تربیت انسانی شایسته و مورد رضای خداوند سبحان از نظرات و اهداف تربیتی حضرات ائمه معصومین علیهم‌السلام در زمینه‌های مختلف، از جمله اهداف اقتصادی و راهبردهای مرتبط با اصلاح الگوی مصرف آگاهی کامل داشته باشیم. پیامبر اسلام (ص) نیز در حدیثی معروف به سفینه می‌فرماید: (قائمی، ۱۳۸۱، ص ۶۷)

﴿إِنَّ مَثَلَ أُمَّةٍ مِّنكُمْ مِثْلَ سَفِينَةِ نُوحٍ مِّن قَوْمِهِ مَن رَّكِبَهَا نَجَّى وَ مَن تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ﴾

«داستان اهل بیت من در مقایسه با شما مثل داستان کشتی نوح در میان قوم خویش است،

هرکس وارد آن شود نجات یافته و آن کس که تخلف کرده هلاک خواهد شد.»

ضرورت تحقیق:

با توجه به اینکه پژوهش در زمینه اصلاح الگوی مصرف از دیدگاه حضرات ائمه معصومین علیهم السلام می‌تواند به عنوان یک منبع غنی در ارائه راهبرد در جمهوری اسلامی ایران محسوب شده و راهگشای مفیدی برای حل معضلات نظام اجتماعی و تربیتی باشد؛ این تحقیق ضرورت می‌یابد. ضمناً شناساندن بیشتر دیدگاه حضرات ائمه معصومین علیهم السلام و بهره‌مندی از فرمایشات گهربار ایشان در اصلاح الگوی مصرف می‌تواند منبعی غنی برای دستگاه‌های متولی امور فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران محسوب گردد.

روش تحقیق:

روش مورد استفاده در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و توصیفی بوده و سعی شده است که با مراجعه به کتب و منابع اصیل و معتبر اسلامی مطالعه لازم انجام گرفته و نتایج بدست آمده به صورت توصیف ارائه گردد، در این تحقیق منابعی نظیر آیات قرآن، احادیث و روایات ائمه معصومین علیهم السلام، کتاب شریف نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و کتاب‌های متعددی در زمینه تعلیم و تربیت اسلامی مورد مطالعه و فیش‌برداری قرار گرفته‌اند و استنباط لازم از آنها به عمل آمده است.

سؤالات تحقیق:

- سؤال اول: حضرات ائمه معصومین علیهم السلام در زمینه تربیت اقتصادی چه اهدافی را بیان فرموده‌اند؟
- سؤال دوم: حضرات ائمه معصومین علیهم السلام در زمینه اصلاح الگوی مصرف چه اهدافی را بیان فرموده‌اند؟

ائمه معصومین علیهم‌السلام چه کسانی هستند؟

امام در لغت به معنی پیش، جلو، روبرو، پیشوا، پیشرو، پیش‌نماز و ائمه جماعت می‌باشد. (عمید، ۱۳۷۸؛ ص ۲۳۱)

امام و پیشوا به کسی گفته می‌شود که پیش‌جماعتی افتاده، رهبری ایشان را در یک مسیر اجتماعی یا مرام سیاسی یا مسلک علمی یا دینی به عهده گیرد و البته به واسطه ارتباطی که با زمینه خود دارد در وسعت و ضیق، تابع زمینه خود خواهد بود. (طباطبایی، ۱۳۴۶ ص ۱۰۹) در مورد اینکه ائمه معصومین علیهم‌السلام چه کسانی هستند، اسناد اهل سنت، اهل بیت پیامبر (ص) را، علی (ع)، فاطمه (س)، حسن (ع) و حسین (ع) معرفی می‌نمایند.^۱ و احادیث انبوهی^۲ از پیغمبر اکرم (ص) در توصیف ایشان و در عدد ایشان و در اینکه همه‌شان از قریشند و از اهل بیت پیغمبرند و در اینکه مهدی موعود (عج) از ایشان و آخرینشان خواهد بود، نقل شده است. به مقتضای این نصوص ائمه معصومین علیهم‌السلام عبارتند از: رسول اکرم (صلی‌الله علیه و آله) و دخت گرامیشان حضرت فاطمه (سلام‌الله علیها)^۳ و امامان معصوم علیهم‌السلام که دوازده تن می‌باشند (طباطبایی، ۱۳۴۶: ۱۲۵) و نام‌های مقدس‌شان به این ترتیب است:

- ۱- حضرت امام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام
- ۲- حضرت امام حسن بن علی علیه‌السلام
- ۳- حضرت امام حسین بن علی علیه‌السلام
- ۴- حضرت امام علی بن الحسین علیه‌السلام
- ۵- حضرت امام محمد بن علی علیه‌السلام
- ۶- حضرت امام جعفر بن محمد علیه‌السلام
- ۷- حضرت امام موسی بن جعفر علیه‌السلام
- ۸- حضرت امام علی بن موسی علیه‌السلام

۱- در مکتب اهل بیت تألیف دکتر علی قائمی - ص ۵۲.

۲- صحیح ابی‌داوود، ج ۲ ص ۲۰۷، جهت مطالعه به کتاب شیعه در اسلام - ص ۱۲۵ رجوع شود.

۳- رجوع شود به کتاب در مکتب اهل بیت علیهم‌السلام - دکتر علی قائمی.

- ۹- حضرت امام محمد بن علی علیه السلام
 ۱۰- حضرت امام علی بن محمد علیه السلام
 ۱۱- حضرت امام حسن بن علی علیه السلام
 ۱۲- حضرت امام مهدی علیه السلام

تربیت اقتصادی و رابطه آن با اصلاح الگوی مصرف از دیدگاه ائمه معصومین (ع):

اقتصاد در لغت به معنای میانه راه رفتن، میانه روی کردن، به اندازه خرج کردن، تعادل دخل و خرج را نگاه داشتن، و میانه روی در هر کار می باشد. (عمید، ۱۳۷۸: ۲۱۵) در این جنبه، هدف پرورش افرادی است که با تکیه بر کوشش و تلاش خود بتوانند استقلال اقتصادی خویش را حفظ کنند و سربار دیگران نشوند. توجه به مالکیت مطلق پروردگار و مالکیت نسبی، اعتباری و وابسته خود و این مسئله که او در سایه کار مفید حق بهره مندی از نعمت های خدا و در عین حال حفظ امانت های خداوندی را بر عهده دارد می تواند هدفی برای تربیت باشد. هدف دیگر، پرورش افرادی است که به تناسب توان و استعداد به پیش روند، فنون و مهارت های لازم را برای کار و افزایش تولید و آسان کردن آن به دست آورند. در تربیت اقتصادی، رشد و پرورش روحیه قناعت و صرفه جویی از طریق رعایت عدالت اجتماعی، دوری از اسراف و تبذیر به خاطر رفع نیازمندی دیگران و نیز تقویت و رشد تلاش های جمعی و تعاون، توسعه اندیشه انفاق و ایثار، شرکت در کارهای خیر و وقف اموال می تواند هدف باشد. و بالاخره در این زمینه سعی در آبادانی زمین، استخراج معادن، رعایت حق و عدل و قسط، دوری از استثمارها و بهره کشی های ظالمانه، تأسیس عام المنفعه و خدمت به محرومان و مستضعفان می تواند به عنوان هدف باشد. (قائمی، ۱۳۷۸، ۱۶۱)

اصلاح الگوی مصرف در بعد زمان

یکی از مهمترین عناصر تشکیل دهنده نظام الگوی مصرف در جامعه اسلامی عنصر زمان است. در واقع زمان و زمان شناسی الفبای برنامه ریزی برای رسیدن به هر هدفی می باشد. اساس مدیریت زمان بر اثربخشی اوقات، بنا نهاده شده است. بنابر این نخستین گام را از اصلاح الگوی

مصرف در بعد " زمان " دربرنامه زندگی فردی و اجتماعی آغاز می نماییم.

حضرت امام موسی کاظم علیه‌السلام می‌فرماید:

﴿مَنْ اسْتَوَى يَوْمَهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ، وَمَنْ كَانَ آخِرُ يَوْمِيهِ شَرَّهُمَا فَهُوَ مُلْعُونٌ وَمَنْ لَمْ يَعْرِفِ الزِّيَادَةَ فِي نَفْسِهِ فَهُوَ فِي نَقْصَانٍ وَمَنْ كَانَ إِلَى النُّقْصَانِ فَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْحَيَوَةِ﴾^۱

«هرکس دو روزش از نظر پیشرفت‌های گوناگون یکسان باشد، از نظر انسانی، باخته

است و چنانچه عقب بماند ملعون است، و هرگاه در خویشتن احساس رشد ننماید او

ناقص است، و کسی که رو به نقصان می‌رود، مرگ او از حیاتش مطلوب‌تر است.»

این حدیث مسلمانان را به غنیمت شمردن فرصت‌ها، اصلاح الگوی مصرف زمان، عمر، رشد و پیشرفت دعوت نموده و عقب‌ماندگی را مورد لعن قرار می‌دهد و بنابراین هر مسلمانی وظیفه دارد، آینده‌نگر بوده و در زمینه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی گام‌های آگاهانه‌تری را بردارد.

امام محمد باقر علیه‌السلام به فرزندشان فرموده‌اند:

«از تنبلی و دلتنگی و اندوهگین بودن بپرهیز، همانا این دو صفت؛ کلید هر بدی است،

زیرا اگر تنبلی کنی، هیچ حقی را ادا نخواهی کرد، و اگر دلتنگی کنی و اندوهگین شوی

بر هیچ حقی صبر نخواهی کرد»^۲.

با عنایت به احادیث مذکور، کیفیت بخشی به زمان و فرصت‌ها و دوری از خصلت‌های منفی جهت بهره‌وری هرچه بیشتر از این سرمایه گرانبها یعنی استفاده مطلوب از عمر مدنظر می‌باشد.

۱- همان، ص ۵۹۸ به نقل از بحارالانوار؛ ج ۷۸ ص ۳۲۷

۲- بندهای پدران به فرزندان، محمد راجی قمی واعظ، ص ۱۹۸ به نقل از بحار جلد ۷۵ ص ۱۸۷

استقلال اقتصادی؛ ثمره اصلاح الگوی مصرف

استقلال اقتصادی همواره مورد تأکید حضرات ائمه معصومین علیهم السلام بوده و اصلاح الگوی مصرف می‌تواند راهبرد مناسبی برای تحقق این هدف اقتصادی محسوب گردد. از جمله این توصیه‌ها که بر یکی از مهمترین ثمرات اصلاح الگوی مصرف یعنی استقلال اقتصادی تأکید دارند عبارت است از:

رسول اکرم (ص) در زمینه استقلال اقتصادی فرموده‌اند:

﴿لَنْ يَحْتَطَبَ الرَّجُلُ عَلَى ظَهْرِهِ يَبِيعُهُ وَ يَسْتَعْنِي بِهِ وَ يَتَصَدَّقَ بِفَضْلِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلًا آتَاهُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ﴾^۱

«اگر مردی برای خار کتی به بیابان برود، هیزم جمع کند، با دوش خود حمل نماید، آن را بفروشد، از قیمتش خویشتن را بی نیاز کند و مازادش را صدقه بدهد، بهتر است از آنکه از ثروتمندی در خواست کمک نماید، خواه مرد متمکن به او چیزی بدهد یا محرومش سازد.»

حضرت علی علیه السلام یکی از ابعاد برنامه‌ریزی صحیح در زندگی برای یک فرد مؤمن را تلاش برای استقلال اقتصادی دانسته و می‌فرماید:

﴿المؤمن ثلاث ساعات : ... و ساعه یرم معاشه ...﴾^۲

«مؤمن باید شبانه روز خود را به سه قسم تقسیم کند... و زمانی را برای تأمین هزینه زندگی...»

مرد زاهدی امام محمد باقر(ع) را در حال کار و فعالیت مشاهده نمود. خطاب به امام فرمود: آیا سزاوار است مرد شریفی مثل شما در طلب دنیا بیرون بیاید؟ اگر همین الان مرگ شما فرا برسد چه وضعی برای شما پدید خواهد آمد! امام فرمود: «اگر مرگ من در همین حال برسد و

۱- روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع)، مرتضی فرید، صفحه ۲۱۴

۲- نهج البلاغه ترجمه محمد دشتی، حکمت ۳۹۰، صفحه ۷۲۴

بمیرم، در حال عبادت و انجام وظیفه از دنیا رفته‌ام. زیرا این کار عین طاعت و بندگی خداست، تو خیال کرده‌ای که عبادت منحصر به ذکر نماز و دعاست، من زندگی دارم و خرج دارم، اگر کار نکنم و زحمت نکشم، باید دست حاجت به سوی تو وامثال تو دراز کنم.» (مطهری، ۱۳۷۷: ۷۶)

امام جعفر صادق علیه السلام در ضمن حدیث زیر بر لزوم استقلال اقتصادی تأکید می‌نمایند.

عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ رَجُلًا أَتَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَقَالَ:

﴿إِنِّي لَا أَحْسَنُ أَنْ أَعْمَلَ عَمَلًا بِيَدِي وَلَا أَحْسَنُ أَنْ أَتَجَرَ وَأَنَا مُحَارِفٌ مُحْتَاجٌ؟﴾

فَقَالَ (ع) اِعْمَلْ فَأَحْمِلْ عَلَى رَأْسِكَ وَاسْتَعْنِ عَنِ النَّاسِ ...^۱ ﴿﴾

زراره که از اصحاب امام صادق (ع) است نقل می‌کند که شخصی معلول به خدمت امام صادق (ع) آمد و گفت: من به وسیله دستم نمی‌توانم کار کنم و از عهده تجارت نیز بر نمی‌آیم، با این محرومیت و نیازمندی چه کار کنم؟ حضرت فرمودند: «به وسیله سر خود حمالی کن، و نیازهایت را تأمین نما.»

راهبرد بهره‌برداری صحیح و اصلاح الگوی مصرف

آموزه‌های ذیل بر تدبیر، دور اندیشی و اقتصاد در امور زندگی افراد جامعه تأکید دارد و رعایت آنها در رفتار مردم زمینه تبلور هنجارهای مثبت اجتماعی و اقتصادی را در عملکرد اقتصادی و رفتار مصرفی افراد جامعه به همراه خواهد داشت. از جمله این توصیه‌ها در زمینه بهره‌برداری صحیح در مسائل اقتصادی و اجتماعی عبارتند از:

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

﴿كُنْ سَمَحًا وَلَا تَكُنْ مُبَدِّرًا، وَ كُنْ مُقَدِّرًا وَلَا تَكُنْ مُقْتَرًا﴾

۱- زمینه‌های فساد در جامعه و راه درمان تالیف علی اکبر بابا زاده، جلد دوم، صفحه ۴۹۳ به نقل از کافی، ص ۷۶ ح

«بخشنده باش اما زیاده روی نکن، در زندگی حسابگر باش اما سخت گیر مباش.»^۱

امام هادی علیه السلام می فرماید:

﴿أَذْكُرُ حَسْرَاتِ التَّفْرِيطِ بِأَخْذِ تَقْدِيمِ الْحَزْمِ﴾^۲

«حسرت‌ها و ضایعات تفریط را با مقدم داشتن دوراندیشی، بیاد بیاور و جبران کن.»

رشد و پرورش روحیه قناعت و صرفه جویی؛ راهبردی برای اصلاح الگوی مصرف:

حضرت علی علیه السلام می فرمایند: ﴿أَقْنَعُ تَعَزَّزَ﴾^۳ یعنی: «قانع باش تا عزت یابی». و در جای

دیگر می فرمایند:

﴿اِقْنَعُوا بِالْقَلِيلِ مِنْ دُنْيَاكُمْ لِسَلَامَةِ دِينِكُمْ، فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ الْبُلْغَةَ الْيَسِيرَةَ مِنَ الدُّنْيَا

تُقْنَعُهُ﴾^۴

«به اندکی از دنیایان برای سلامتی خود قناعت نمایید، زیرا که مؤمن را اندک قوتی از

دنیا قانع می سازد.»

﴿إِذَا حُرِّمَتْ فَاقْنَعْ﴾^۵

«هرگاه محروم از روزی باشی، پس قناعت کن.»

امام محمد باقر علیه السلام می فرماید:

﴿الْكَمَالُ كُلُّ الْكَمَالِ التَّقَهُ فِي الدِّينِ وَ الصَّبْرُ عَلَى النَّائِبَةِ وَ تَقْدِيرُ الْمَعِيشَةِ﴾^۶

«کمال انسان و نهایت کمالش، دانشمند شدن در دین و صبر در بلا و اقتصاد در زندگی

۱- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، حکمت ۳۳، ص ۶۳۰

۲- از گفتار دلنشین چهارده معصوم (ع) ص ۲۴۹، به نقل از بحارالانوار ۳۷۰/۷۸

۳- سیدحسین شیخ الاسلامی، گفتار امیرالمومنین علیه السلام، ترجمه غرالحکم، جلد ۲، ص ۱۲۰۴ حدیث ۲۲۶۰

۴- همان، حدیث ۲۵۴۹

۵- همان، صفحه ۱۲۰۷، حدیث ۴۰۰۳

۶- اصول کافی، ترجمه مصطفوی، جلد یک، ص ۳۹

است.»

مشابه حدیث فوق از حضرت امام رضا علیه السلام نیز ذکر شده است.^۱
 امام سجاد علیه السلام در بخشی از دعای سی ام صحیفه سجادیه می‌فرماید:
 «خدایا، مرا در مقدرات نیکو دار تا اندازه خرج کردن را بدانم و در راه مشروع صرف
 مال کنم. خدایا مرا از تبذیر و اسراف و اتلاف مال حفظ کن و از راه حلال روزی مرا
 برسان.»^۲

دوری از اسراف و تبذیر؛ ثمره اصلاح الگوی مصرف

امام سجاد علیه السلام در بخشی از رساله حقوق خود، در ارتباط با مال و دارایی می‌فرماید:

﴿وَأَمَّا حَقُّ الْمَالِ فَأَنْ لَا تَأْخُذَهُ إِلَّا مِنْ حَلِّهِ، وَلَا تَنْفَقَهُ إِلَّا فِي حَلِّهِ، وَلَا تَحْرِفُهُ عَنْ
 مَوَاضِعِهِ، وَلَا تَصْرِفُهُ عَنْ حَقَائِقِهِ، وَلَا تَجْعَلَهُ إِذَا كَانَ مِنْ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ وَ سَبَبًا إِلَى
 اللَّهِ.﴾^۳

«و اما حق مال و دارایی این است که آن را نگیری مگر از راه حلال، و صرف نکنی
 مگر در جایی حلال، و بیجا خرج نکنی و از راه درست آنرا به راه دیگر نبری، و چون
 خدا داده آن را جز به راه خدا و آنچه وسیله راه خدا است به کار نبری.»

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید :

﴿تَرَكُ التَّقْدِيرِ فِي الْمَعِيشَةِ يُورِثُ الْفَقْرَ﴾

«مراعات نکردن اقتصاد خانوادگی و عدم اندازه گیری در مصرف، باعث فقر می‌گردد.»

۱- تحف العقول، ترجمه آیت الله کمره ای ص ۴۷۱، حدیث ۳۸ چاپ ۱۳۸۰.

۲- صحیفه سجادیه، ترجمه عماد زاده، دعای سی ام، ص ۱۹۶

۳- رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، تحف العقول، ترجمه آیت الله کمره ای، ص ۲۷۳

۴- علی اکبر بابازاده، زمینه‌های فساد در جامعه و راه درمان، جلد دوم، ص ۴۸۴ به نقل از بحارالانوار ج ۷۶ ص ۳۱۴

حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در زمینه دوری از اسراف و تبذیر می فرمایند:

﴿لَا تُسْرِفُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾^۱

«اسراف نکنید که خداوند دوستدار مسرفین نیست».

حضرت امام سجاد علیه السلام در بخشی از دعای سی‌ام صحیفه سجادیه معروف به دعا در

ادای قرض می‌فرماید:

«خدایا مرا بازدار از اسراف و خرج کردن مال در غیر طاعت و زیاده‌روی، خدایا مرا

راست دار تا در معیشت میانه روی کنم»^۲.

بهره‌برداری صحیح از منابع؛ راهبردی برای اصلاح الگوی مصرف:

رسول اکرم (ص) می‌فرماید:

﴿إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَ فِي يَدِ أَحَدِكُمُ الْفَسِيلَةُ فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا تَقُومَ السَّاعَةُ حَتَّى

يَغْرِسَهَا فَلْيَغْرِسْهَا﴾^۳

«اگر ساعت انقراض عالم و به هم ریختن منظومه شمسی برسد یکی از شما نهال درختی

در دست دارید، چنانچه به قدر کاشتن آن فرصت است آن را بکارید، یعنی فکر انقراض

عالم شما را از این عمل شریف باز ندارد».

حضرت علی علیه السلام در تفسیر آیه ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَ اسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾

فرموده‌اند:

﴿فَاعْلَمْنَا سُبْحَانَهُ أَنَّهُ قَدْ أَمَرَهُم بِالْعِمَارَةِ لِيَكُونَ ذَلِكَ سَبَبًا لِمَعَايِشِهِمْ بِمَا يَخْرُجُ

مِنَ الْأَرْضِ مِنَ الْحَبِّ وَ الثَّمَرَاتِ وَ مَا شَاكَلَ ذَلِكَ مِمَّا جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَعَايِشَ

۱- مرتضی فرید، روایات تربیتی در مکتب اهل بیت (ع)، ص ۲۰۷ به نقل از سفینه (سرف) ص ۶۱۵

۲- صحیفه سجادیه، ترجمه عماد زاده، دعای سی ام، ص ۱۹۶

۳- روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع) ص ۲۰۹ به نقل از مستدرک ج ۲ ص ۵۰۱

﴿لِلْخَلْقِ﴾^۱

«خداوند به مردم امر کرده است زمین را با کشاورزی آباد سازند تا بدین وسیله خوراکشان از غلات و حبوبات و میوه‌ها و سایر رویدنی‌ها تأمین گردد و در آسایش زندگی کنند.»

همچنین حضرت علی علیه السلام در نامه‌ای خطاب به امام حسن مجتبی علیه السلام در زمینه سرپرستی اموال خود بر افزایش تولید تأکید داشته است تا از ماحصل آن انفاق نیز صورت بپذیرد:

﴿وَيَسْتَرِطُ عَلَى الَّذِي يَجْعَلُهُ إِلَيْهِ أَنْ يَتْرَكَ الْمَالَ عَلَى أُصُولِهِ، وَ يُنْفِقَ مِنْ ثَمَرِهِ حَيْثُ أُمِرَ بِهِ وَ هُدِيَ لَهُ، وَ أَلَّا يَبِيعَ مِنْ أَوْلَادِهِ نَخِيلَ، هَذِهِ الْقُرَى وَ دِيَّهَ حَتَّى تُشْكَلَ أَرْضُهَا عِزَاسًا﴾

«و با کسی که این اموال در دست اوست شرط می‌کنم که اصل مال را حفظ کرده تنها از میوه و در آمدش بخورند و انفاق کنند و هرگز نهال‌های درخت خرما را نفروشند تا همه این سرزمین یک پارچه به گونه‌ای زیر درختان خرما قرار گیرد که راه یافتن در آن دشوار باشد.»^۲

امام باقر علیه السلام فرموده اند :

﴿خَيْرُ الْأَعْمَالِ زَرْعٌ يَزْرَعُهُ فَيَأْكُلُ مِنْهُ الْبَرُّ وَ الْفَاجِرُ﴾^۳

«بهترین کارها زراعت است که نفعش عاید عموم می‌شود و از محصول آن نیکوکاران و بدکاران ارتزاق می‌کنند.»

۱- همان ص ۲۱۰ به نقل از همان ص ۴۲۶

۲- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، ص ۵۰۲، نامه ۲۴

۳- روایات تویبیتی از مکتب اهل بیت علیهم السلام ص ۲۱۰ به نقل از بحار ۲۳ ص ۲۰

امام صادق علیه السلام می فرمایند :

﴿أَزْرَعُوا وَاغْرَسُوا وَ اللَّهُ مَا عَمِلَ النَّاسُ عَمَلًا أَحَلَّ وَلَا أَطْيَبَ مِنْهُ﴾^۱

«زراعت کنید و درخت بکارید، به خدا قسم هیچ عملی مباح تر و پاکیزه تر از آن

نیست.»

امام موسی کاظم علیه السلام می فرمایند:

﴿اعْمَلْ لِدُنْيَاكَ كَأَنَّكَ تَعِيشُ أَبَدًا﴾^۲

«در دنیا آن چنان با مقاومت و قرص، کار کن مثل این که همیشه خواهی ماند.»

گسترش انفاق، ثمره اصلاح الگوی مصرف

حضرت علی علیه السلام می فرمایند :

﴿اسْتَنْزِلُوا الرِّزْقَ بِالصَّدَقَةِ﴾^۳

«روزی را با صدقه دادن فرود آورید.»

﴿سُوسُوا إِيمَانَكُمْ بِالصَّدَقَةِ ، وَ حَصَّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ﴾^۴

«ایمان خود را با صدقه دادن و اموالتان را با زکات دادن نگاه دارید.»

﴿إِذَا أَمَلْتُمْ فَتَاجِرُوا اللَّهَ بِالصَّدَقَةِ﴾^۵

«هر گاه تهیدست شدید، با صدقه دادن، با خدا تجارت کنید.»

از حضرت امام سجاد علیه السلام حدیث نقل شده که رسول اکرم (ص) فرموده‌اند:

۱- همان، ص ۲۱۱

۲- زمینه های فساد در جامعه و راه درمان- ج ۲ ص ۴۹۴ به نقل از کنزالاعمال ج ۳ - ص ۸۹۲ شماره ۹۰۵۶

۳- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، حکمت ۱۳۷، ص ۶۵۸

۴- همان، حکمت ۱۴۶

۵- همان حکمت ۲۵۸، ص ۶۸۲

﴿وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ﴾^۱

«خیر و سعادت برای کسی است که ... اموال خود را انفاق کند.»

رعایت اعتدال در اصلاح الگوی مصرف:

امام صادق علیه السلام می فرماید :

«همیشه متوجه این حقیقت باشید که بر مردم تنگ نگیرید، اندازه و طاقت و توانایی

مردم را در نظر بگیرید، تا می‌توانید کاری کنید که مردم متمایل به دین شوند و فراری

نشوند.» (مطهری، ۱۳۷۷، ۹۷)

پیامبر اکرم (ص) فرمودند:

«شما نمی‌توانید با ثروتمندان قلوب مردم را به خود مهربان کنید، ولی با گشاده‌رویی

خواهید توانست.^۲»

رسول خدا (ص) می فرمایند:

﴿اعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ فِي النُّحْلِ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ﴾^۳

«میان فرزندان خویش در تقسیم اشیاء و بخشش‌ها تفاوتی قائل نشوید همان طوری که

خود شما نیز دوست دارید دیگران در نیکی کردن و محبت میان شما به عدالت رفتار

کنند.»

حضرت امام رضا علیه السلام می فرماید:

﴿وَلْيَكُنْ نَفَقَتُكَ عَلَى نَفْسِكَ وَعِيَالِكَ قَصْدًا﴾^۴

۱- روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع) ص ۲۷۰ به نقل از کافی ۲ ص ۱۴۴

۲- آداب معاشرت با خویشاوندان، محمود بهبهانی، ص ۱۸۰

۳- زمینه های فساد در جامعه و راه درمان ص ۵۵۲ به نقل از کنز العمال، ج ۶ ص ۴۴۴ ش ۴۵۳۴۷

۴- روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع) ص ۲۰۸ به نقل از مستدرک ج ۲ ص ۴۲۳

«نسبت به مصارف مالی در باره خود و عائله خودت معتدل و میانه رو باش.»

منابع حاصل از اصلاح الگوی مصرف و چگونگی هزینه آن

کمیته امداد امام خمینی (ره) مکان مناسب برای جذب منابع حاصل از اصلاح الگوی مصرف. حضرت امام سجاد علیه السلام در دعای سی ام صحیفه سجادیه معروف به دعا در ادای قرض می فرماید:

«خدایا صدقات مرا در راه خیر و عام المنفعه بدار (مانند بنای مسجد و مدارس و ایجاد

پل ها و حفر قنوت و انفاق بر فقرا و غرس اشجار و منزل دادن به مساکین و

بینویان).^۱»

در نتیجه کمیته امداد امام خمینی (ره) می تواند به عنوان مکان مناسبی برای تجمیع و جذب منابع حاصل از اصلاح الگوی مصرف محسوب گردد.

جمع بندی

پاسخ سؤال اول تحقیق

حضرات ائمه معصومین علیهم السلام در زمینه تربیت اقتصادی چه اهدافی را بیان فرموده اند؟ در بررسی به عمل آمده از احادیث و روایات حضرات ائمه معصومین علیهم السلام در خصوص اصلاح الگوی مصرف و ثمرات آن از نظر ایشان در بعد اقتصادی؛ مشخص می گردد که ائمه معصومین علیهم السلام در این زمینه اهداف مهمی را بیان فرموده اند که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- افراد باید به گونه ای تربیت شوند که دارای استقلال اقتصادی بوده و محتاج یکدیگر نباشند.
- ۲- مومن باید در زندگی دارای برنامه ریزی صحیح بوده و برای تأمین هزینه زندگی و کسب استقلال اقتصادی تلاش نماید.
- ۳- کار و فعالیت برای مسلمان به عنوان عبادت و

طاعت و بندگی خدا می باشد. ۴- استقلال اقتصادی بسیار ضروری بوده و حتی در صورت معلولیت جسمی نیز توصیه شده است. ۵- باید ضمن عفت ورزی و اعتقاد به قسمت شدن روزی، از خداوند طلب فزونی در کار و فعالیت نمود. ۶- کمال انسان و نهایت کمالش، دانشمند شدن در دین و صبر در بلا و اقتصاد در زندگی می باشد. ۷- مسلمان باید در زمینه افزایش تولید تلاش فراوانی را بنماید. ۸- افراد باید نسبت به کشاورزی، آباد کردن زمین ها و افزایش تولیدات غلات و حبوبات و ... و انفاق ما حصل تولیدکوشش نمایند. ۹- مسلمانان باید در زمینه تولیداتی که نفعش به عموم می رسد اقدام نمایند. ۱۰- فضای سبز و درختکاری باید گسترش پیدا کند. ۱۱- باید در تولیدات و فعالیت ها دقت و محکم کاری شود. ۱۲- در مسائل اقتصادی باید حق، عدل و قسط را رعایت نمود. ۱۳- اندازه و طاقت و توانایی مردم باید در نظر گرفته شود تا زمینه تمایل آنان به دین افزایش یابد.

پاسخ سؤال دوم تحقیق :

حضرات ائمه معصومین علیهم السلام در زمینه اصلاح الگوی مصرف چه اهدافی را بیان فرموده اند؟

در پاسخ به سؤال بالا می توان رهنمودهای ائمه علیهم السلام را به نحو زیر برشمرد:

- ۱- باید در بهره برداری صحیح از منابع، بخشنده و حسابگر بود. ۲- در مسائل اقتصادی باید دور اندیش بود. ۳- باید حد و مرز بخشش را شناخت و از اسراف جلوگیری نمود.
- ۴- مسلمان باید در مسائل اقتصادی برای اندازه داری در مخارج، صرف مشروع مال، خودداری از تبذیر و اسراف و کسب روزی حلال تلاش نماید. ۵- مسلمان باید مال را از راه حلال به دست آورده و در جای حلال و در مسیر درست و در راه خداوند به مصرف برساند. ۶- باید به وسیله اقتصاد، از فقر در خانواده جلوگیری کرد. ۷- در زمینه تولید، مسلمانان باید اصل سرمایه را حفظ نموده و از میوه و در آمد آن استفاده و انفاق نمایند. ۸- مسلمانان، اصل سرمایه را نباید از بین ببرند. ۹- با منافع اقتصادی باید در کارهای خیر نظیر: صدقه، زکات، رسیدگی به تهیدستان و انفاق شرکت نمود، که در واقع کمیته امداد امام خمینی(ره) می تواند در این میان

نقش سمبل را ایفا نماید. ۱۰- باید در محبت و بخشش و تقسیم نمودن منافع اقتصادی عدالت رعایت شود. ۱۱- باید در مصارف مالی درباره خود و عائله، اعتدال رعایت گردد. ۱۲- مسلمانان باید با منافع حاصل از فعالیت های اقتصادی در فعالیت های خیر نظیر حمایت از کمیته امداد امام خمینی(ره) مشارکت نمایند.

نتایج پژوهش

در بررسی و نتیجه‌گیری از این پژوهش مشخص شد که حضرات ائمه معصومین علیهم‌السلام به عنوان بندگان خالص و شایسته خداوند و الگوهایی بی‌نظیر، کامل و جامع برای نسل بشریت، اهداف تربیتی متعالی و ارزشمندی را که لازمه خوشبختی و سعادت دنیوی و اخروی انسان می‌باشد ارائه فرموده‌اند. از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: اعتقاد به قسمت شدن روزی از طرف خداوند سبحان، کسب روزی حلال و صرف مشروع مال در مسیر درست و در راه خداوند، اهمیت کار و تلاش مشروع به عنوان عبادت خداوند، طلب فزونی در روزی و فعالیت از خداوند، ضرورت استقلال اقتصادی، برنامه‌ریزی صحیح برای تأمین هزینه‌های زندگی، بهره‌برداری حساب شده و صحیح از منابع، دوراندیش بودن در مسائل اقتصادی، جلوگیری از اسراف و تبذیر، جلوگیری از فقر به وسیله اقتصاد، تلاش برای افزایش تولیداتی که نفعش به عموم می‌رسد، حفظ اصل سرمایه در فعالیت‌های اقتصادی، دقت نظر و استحکام در تولیدات و فعالیت‌ها، شرکت در کارهای خیر همانند مساعت و کمک به کمیته امداد امام خمینی(ره)، رعایت اندازه و طاقت و توانایی مردم در مسائل اقتصادی برای تمایل بیشتر آنان به دین اسلام.

پیشنهادها

۱- به مسئولین کمیته امداد امام خمینی(ره) پیشنهاد می‌شود که در برنامه‌های خود با پیروی از فرمایشات حضرات ائمه معصومین علیهم‌السلام در زمینه تبیین فرهنگ اصلاح الگوی مصرف اهتمام عمیق تری داشته باشند.

۲- کمیته امداد امام خمینی(ره) می‌تواند با استفاده از ثمرات حاصل از اصلاح الگوی مصرف در خانواده کمیته امداد امام خمینی(ره)، فعالیت‌های مفید و تشریحی و

اطلاع‌رسانی خوبی را انجام دهد.

۳- به کمیته امداد امام خمینی (ره) پیشنهاد می‌شود که بر روی اهداف غنی تربیتی از دیدگاه حضرات ائمه معصومین علیهم‌السلام در زمینه اصلاح الگوی مصرف سرمایه‌گذاری بیشتری داشته باشد.

منابع

- ۱- ارگانی، محمد و بهبهانی، سید علی. آداب معاشرت با خویشاوندان، پیام مهدی (عج)، ۱۳۸۰
- ۲- اشتهاردی، محمد مهدی (مترجم) سازمان تبلیغات اسلامی (تالیف) گفتار دلنشین چهارده معصوم، علیهم‌السلام. قم، انصاریان، چاپ چهارم ۱۳۷۳.
- ۳- بابازاده، علی اکبر. زمینه‌های فساد در جامعه و درمان جلد دوم. قم، قدس، ۱۳۷۴.
- ۴- حسین اصفهانی، عمادالدین (مترجم) و فرهادی، محمود، صحیفه سجاده امام سجاد (ع)، تهران، گلبرگ، چاپ دوم، ۱۳۷۶
- ۵- دشتی، محمد (مترجم). نهج البلاغه، قم، مؤسسه انتشاراتی ائمه علیهم‌السلام، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
- ۶- راجی قمی واعظ، محمد. پندهای پدران به فرزندان. قم، ناشر مولف، چاپ اول، ۱۳۷۳.
- ۷- شیخ الاسلامی، سید حسین. عزرا الحکم جلد دوم. قم: انصاریان، چاپ پنجم ۱۳۷۹.
- ۸- شیخ صدوق، کمره‌ای، محمد باقر (مترجم). امالی شیخ صدوق. تهران: کتابخانه اسلامی، ۱۳۶۲.
- ۹- طباطبائی. سید محمد حسین. شیعه در اسلام، قائم، ۱۳۴۶.
- ۱۰- عمید، حسن. فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۸.
- ۱۱- فرید، مرتضی. روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۳.
- ۱۲- فیض الاسلام، سید علی نقی (مترجم)، نهج البلاغه.
- ۱۳- قائمی، علی. در مکتب اهل بیت علیه‌السلام، تهران: اسدی، ۱۳۸۱.

- ۱۴- قائمی، علی. زمینه تربیت، تهران: امیدی، ۱۳۷۸.
- ۱۵- کلینی رازی: کمره ای، محمد باقر (مترجم)، اصول کافی، تهران: انتشارات اسلامیه، ۱۳۷۹.
- ۱۶- مطهری، مرتضی. داستان راستان جلد ۱ و ۲، تهران: صدرا، چاپ بیست و ششم، ۱۳۷۷.